

ОНОМАСТИКА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

У статті подані теоретичні положення, методичні аспекти, практичні рекомендації щодо особливостей вивчення пропріального матеріалу у вищій школі як з погляду лінгвістики, так і суміжних галузей. З'ясовано викладання основних градаційних ознак пропріативів, особливостей синтагматичного та парадигматичного підходу до вивчення ареальної та регіональної ономастики.

Ключові слова: *ономастика, ономастичний простір, пропріатив, сектори ономастикону, парадигматичний та синтагматичний підходи.*

Сучасний рівень розвитку суспільства потребує підготовки високоосвічених фахівців для усіх сфер життя, що висуває все більші вимоги до системи освіти. З огляду на це виникає необхідність пошуку нових підходів до визначення змісту виховання й освіти, до створення особистісно орієнтованої моделі навчання молодого спеціаліста, який уміє асоціювати, висувати нові ідеї, думки.

Протягом багатовікової історії український народ створив незліченні скарби словесного мистецтва, які належать до найцінніших надбань світової культури, – власні найменування (пропріативи). Важливість пізнання ономастикону для сучасної людини у ціннісному ядрі національної культури, бо саме в онімах, у семантичних градаційних ознаках пропріативів поєдналися і знайшли втілення духовні засади життя, морально-естетичний кодекс. У цьому великий потенціал науки про власні назви, не увага до якої руйнує і культуру, і суспільство, і особистість.

Акумуляуючи в собі різну інформацію, власні назви надають змогу прослідкувати етноісторичні зв'язки мовного середовища, взаємодію з

культурами інших народів. Оними є кодами певної суми фонових знань, специфічними видами згорнутих національно-культурних текстів, що зберігають у своїй семантичній пам'яті культурно-історичні сюжети, вписані у сучасну суспільну свідомість [1, с. 62].

Важливість засвоєння студентами фонових знань, які концентруються в пропріальній лексиці, є цілком очевидною: вона визначається необхідністю інтерпретації різних онімних одиниць у процесі вивчення лінгвістики. Розуміння значення онімів є одночасно засвоєнням мовною особистістю ключових концептів національної й іншомовної культури, а відтак сприяє формуванню навичок міжкультурної взаємодії у філологів.

Разом із здатністю передавати значущу для реципієнта інформацію вітоніми та абіоніми можуть зробити цю ж інформацію закритою для представників іншої культури, оскільки власні назви – це завжди специфічні реалії, які належать до фонові лексики. Отже, актуальність проблеми визначається тим, що ономастичні елементи є важливим мовним джерелом інформації про духовну культуру народу.

Ономастична лексика – постійний об'єкт пильної уваги дослідників. Особливості семантичного змісту ономастикону проаналізовано в студіях Дж. Мілля, А. Гардинера, Е. Гуссерля, О. Есперсена, П. Флоренського, А. Лосєва, Д. Руденко, Ю. Степанова, І. Мельчука та ін.; контрастивну ономастику досліджували А. Вежбицька, Н. Багринцева, З. Блягоз, К. Гагкаєв, Д. Єрмолович, О. Смирнов; проблемами ономастичної деривації міфології займаються Д. Бучко, О. Горпинич, Л. Василевська, Н. Подольська та ін.

Проте, незважаючи на те, що онімний матеріал має величезний культурознавчий потенціал, в аспектах прагматичної інформації ономастика ще недостатньо досліджена, не приділяється належної уваги вивченню онімів як джерела культурно-історичної інформації на заняттях з української мови у вищому навчальному закладі.

Необхідністю розгляду закономірностей розвитку і функціонування власних назв у структурі мови й обумовлене включення у навчальні плани багатьох освітніх закладів навчальної дисципліни “Українська ономастика”.

Так, зокрема, спецкурси або спецсемінари з проблем пропріативів читаються (або читалися) у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Горлівському державному педагогічному університеті іноземних мов, Донецькому національному університеті, Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, Луганському національному університеті імені Т. Г. Шевченка, Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Ужгородському національному університеті, уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Хмельницькому національному університеті, Чернівецькому національному університеті імені Ольги Коцюбинської та ін. [10, с. 7]

Метою статті є теоретичне обґрунтування важливості вивчення онімів студентами філологічних, а також історичних і географічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів як важливого чинника формування в них навичок диференціації пропріальних одиниць у практиці мовної діяльності людини.

Основне завдання курсу передбачає ознайомлення з історією появи онімів, особливостями структурування ономастикону, найбільш характерними ознаками пропріативів, основними методами наукового аналізу власних найменувань.

Після вивчення “Української ономастики” студенти повинні:

– мати уявлення просутність і функції власних назв як мовних знаків; структуру мовної системи та місце в ній власних імен; умови функціонування та соціальну диференціацію онімів;

– володіти ономастичною термінологією; знаннями про специфіку власних найменувань на всіх мовних рівнях; основними методологічними прийомами опису пропріальних одиниць;

– уміти використовуватитеоретичні відомості для пояснення конкретних ономастичних фактів і явищ; форму, зміст та функцію пропріатива при співставленні його з іншими одиницями мови;

– мати досвіданалізу різних секторів ономастичного простору; орієнтації в дискусійних питаннях сучасної лінгвістичної науки в цілому та сучасної ономастики зокрема; виконання ономастичної розвідки за укладеною програмою.

У кінці семестру студенти пишуть ономастико-краєзнавче дослідження (наукову статтю) і складають залік. У подальшому із проблем ономастики вони можуть обрати теми курсових, дипломних і магістерських робіт.

Уведення в навчальний процес етимологічних відомостей про вітоніми (антропоніми, зооніми, фітоніми, міфоніми), абіоніми (топоніми, космоніми, прагматоніми, ідеоніми й ергоніми) посилює інтерес до навчання, розширює кругозір, збагачує мовлення, виробляє навички наукового аналізу, допомагає на основі знайомих місцевих назв краще запам'ятати складний матеріал.

При опрацюванні онімного простору студенти опираються на важливі постулати ономастики, чітко усвідомлюють спільні та відмінні риси цієї галузі мовознавства.

Різноманітні прийоми пояснення нових знань з використанням конкретного ономастичного матеріалу викликають у майбутніх філологів прагнення заглянути наперед, знайти те, що малозрозуміле або цілком незрозуміле. Ономастичний матеріал озброює педагогів засобами, які сприяють тому, щоб нові знання стали результатом розумової діяльності, забезпечили глибокий взаємозв'язок між явищами і предметами, які вивчаються[5, 20-23].

Дослідження онімомастикону варто проводити на двох рівнях: синтагматичному та парадигматичному, що сприяє системному підходу до вивчення пропріативів. Як відомо, оцінні, емоційно-експресивні конотації зазнають значної трансформації і стають текстуальними під впливом системних зв'язків власного імені з парадигматичним (тематичним) і синтагматичним (мовленнєвим) контекстом.

Системний підхід до вивчення власних найменувань з погляду парадигматики передбачає: 1) виявлення й систематизацію всього ономастичного простору (макро- та мікрополів); 2) опис окремих тематичних секторів; 3) опис окремих груп, або розрядів власних найменувань; 4) опис

варіантів ономастичної номінації; 5) поділ онімів за їх роллю та призначенням [11, с. 83-84].

Цілком слушно зауважує О. Петренко, що парадигматичний підхід є доречним у масштабних, оглядових роботах, у яких йдеться не про один підсектор, а про ціле онімне поле [7, с. 19].

Синтагматичний аналіз передбачає послідовне членування мовленнєвого потоку та встановлення специфіки поєднання одиниць із попередньою й наступною за контрастом у лінійному ряді [6, с. 11–18]. При такому підході вивчають типи вживань онімів, способи їх включення в контекст, в різні типи художнього мовлення, наявність явищ апелятивації чи онімізації і т. д. [4, с. 22]. Про це неодноразово наголошував І. Ковалик, пропонуючи розглядати специфіку пропріативів у тісному взаємозв'язку з апелятивами, які разом становлять цілісну частину лексичного складу мови передовсім у сфері номінативних утворень [6, с. 13].

Практична частина спецкурсу “Українська ономастика” обумовлює дослідження онімного простору за допомогою таких методів: описового, стилістичного аналізу (використовується для опису стилістичних функцій онімів), кількісного (встановлення математичних підрахунків відносно показників слововживань та їхнього відсоткового співвідношення), контрастивного аналізу (детальне вивчення та зіставлення різних полів онімікону, визначення спільних та відмінних рис номенів), етимологічного аналізу (актуалізація внутрішньої форми слова через відшукування етимона) тощо.

Не менш важливим елементом викладання курсу “Українська ономастика” виокремлюють самостійну роботу студентів, яка реально можлива лише за однієї найважливішої умови: якщо викладач творчо, не традиційно підходить до своєї роботи, якщо він і сам є дослідником. Педагог повинен не лише володіти методами навчання, що зумовлені формою здобуття знань (лекція, слово викладача, усі види наочності), а й обґрунтованим характером діяльності (евристичний, дослідницький).

Вважаємо, евристична бесіда – один із діяльних методів спонукання до самостійної роботи. Бесіда-діалог викладача зі студентами передбачає ґрунтовну підготовку такого виду роботи, вмиле проведення та обов'язковий підсумок занять. Така робота вимагає уважного прочитання тексту з пропріативами, можливої додаткової літератури, відомостей з Інтернету, звертання до інших видів мистецтва, підготовку системи запитань, знання текстових аргументованих доказів своїх думок, підготовленості до можливої колективної бесіди.

Часто використовуємо так звану “вільну” бесіду, коли у процесі запитань-відповідей виникають ситуації, які часто переростають у дискусії. Під час такої роботи загострюється інтерес до проблематики онімії, її денотатів, біблїонімів, поетонімів т. п.

Поруч з евристичною бесідою досить активно використовується дослідницький метод, складовою частиною якого є заздалегідь запропонована студентам робота: груповий пошук додаткових відомостей про різні градаційні підходи лінгвістів, виконання ономастико-краєзнавчої роботи з обов'язковим самостійним науковим пошуком.

У ході виконання курсових та інших наукових робіт з ономастики студенти з'ясовують характер іменованих об'єктів (власне тип денотатів і їхні ознаки), особливості творення власних назв (не лише власне спосіб деривації, а й семантику твірних основ, мотив номінації, продуктивність словотвірного типу, етимологію, шлях, походження, час виникнення і структура онімів, функціонування пропріативів).

Цінність такої роботи незаперечна, адже це – підґрунтя не лише для теперішніх, але й для майбутніх ономастичних напрацювань. Слухачі спеціального курсу не тільки систематизовують і вивчають пропріативи, а й здійснюють перші спроби укладання реєстрів та словників місцевих власних найменувань, які вміщують весь пропріальний склад у його парадигматичному та синтагматичному розрізах. Окрім того, автори ономастичних розвідок мають можливість опублікувати результати свого дослідження у збірниках студентських наукових праць.

Здобування нових знань, вміння самому орієнтуватися у бурхливому потоці новітніх студій прищеплюють студентам необхідні практичні навички розумової праці в галузі гуманітарних наук й мистецтва слова, без чого наш сучасник не буде повноцінною культурною людиною.

Основними методами навчання є лекції із застосуванням обговорення, практичні досліді, дискусії, збирання та аналіз матеріалу, а методами оцінювання – поточне тестування та оцінка за навчальний ономастико-краєзнавчий проект. Інноваційні методи і прийоми, як індивідуальні, так і групові, з випереджальними та творчими завданнями, різноманітними формами роботи з текстом, зокрема “мозковий штурм”, “мікрофон”, дискусія “Займи позицію”, технологія ситуативного моделювання, імітаційний метод “широкоформатна ситуація”, рольові ігри, мультимедійні презентації, які в комплексі використовуються викладачем на занятті, стануть запорукою глибокого проникнення в семантику пропріатива.

Методичне забезпечення – опорні конспекти лекцій, ілюстративні матеріали, словники, електронний варіант основних статей із теми та класифікацій номінативних одиниць.

Вивчення онімів має відбуватися не лише під час розгляду відповідного лінгвістичного матеріалу з лексики (“Власні та загальні назви”), морфології (“Особливості відмінювання самостійних частин мови”), словотвору (“Дериваційні особливості творення ад’ектонімів, катойконімів”), орфографії (“Написання слів разом, окремо й через дефіс”), а й на заняттях суспільно-гуманітарного напрямку.

Вправи та завдання повинні бути спрямовані не лише на визначення етимології слова, орфографічне написання, а й на їх комунікативну спрямованість, що допоможе оволодіти низкою компетенцій: мовною, мовленнєвою, предметною, прагматичною, комунікативною, етнокультурологічною, соціокультурною тощо.

Прийоми роботи, які забезпечують ефективне засвоєння програмового матеріалу на змісті ономастикону, можуть бути найрізноманітніші, а саме: усні та письмові вправи, різні види диктантів, вибіркоче списування, класифікація

назв; перенесення знань, здобутих самостійним шляхом у нові умови; написання творів за початком, кінцем; перекази з творчим доробком; аналіз текстів з метою знаходження потрібної групи ономастичного матеріалу, який є змістом для виучуваної теми.

Отже, важливість вивчення студентами-філологами онімів зумовлено тим фактом, що засвоєння ономастики має величезне значення для формування когнітивної бази мови особистості. Розуміння прецедентних власних імен є важливим критерієм рівня сформованості навичок міжкультурної взаємодії, оскільки відбувається опанування не лише техніки мови, а й певного соціокультурного коду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безвенглівський Б. П. Місцева топоніміка в школі / Б. П. Безвенглівський. – К.: Радянська школа, 1983. – 207 с.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 156 с.
3. Калинин В. М. Поэтика онима / В. М. Калинин. – Донецк: Юго-Восток, 1999. – 182 с.
4. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе / Ю. А. Карпенко // *Onomastica. Roczn. XXXI.* – Wrocław, 1986. – S. 5–22.
5. Кашуба С. П., Сіментов Ю. Я. Краєзнавчий матеріал у навчально-виховній роботі / С. П. Кашуба, Ю. Я. Сіментов // Початкова школа. – 1971. – № 2. – С. 20–23
6. Ковалик І. І. Про власні і загальні назви в українській мові / І. І. Ковалик // *Мовознавство.* – 1977. – № 2. – С. 11–18.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава, 2006. – 169 с.
8. Соколова А. В. Основи літературної ономастики: Методичні рекомендації до спецкурсу / А. В. Соколова. – Ізмаїл, 2005. – 158 с.

9. Ражина В. А. Прецедентные онимы и их роль в культурно-языковом социуме / В. А. Ражина // Научная мысль Кавказа / гл. ред. М. Ч. Залиханов. – Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 2006. – Приложение № 11. – С. 381–387.

10. Торчинський М. М. Українська ономастика: навчальний посібник / М. М. Торчинський. – К.: Міленіум, 2010. – 238 с.

11. Фонякова О. И. О системном анализе имен собственных в художественном тексте / О. И. Фонякова // Проблемы комплексного анализа языка и речи. – Ленинград, 1982. – С. 83–84.